

20-х – першій половині 50-х рр. XVI ст. – ще до його юридичного визнання в 1555 р. Остання подія стала закономірним підсумком тривалого процесу становлення лютеранства, який поєднав вирішення релігійних питань із врегулюванням інших суспільно-політичних проблем. Тому, на наш погляд, Аугсбурзький мир слід розглядати не як початок конфесіоналізації, а як точку відліку *нового етапу* конфесіоналізації, коли офіційно визнане в німецьких землях лютеранство стало набувати рис ортодоксії.

Після укладення Аугсбурзького релігійного миру у Священній Римській імперії зміцнилось перш за все становище курфюрстів, що дозволяло їм здійснювати більший вплив на імператора. Цьому сприяла й поява нового органу – ради курфюрстів, узаконеного на засіданні імперської депутатської наради 1564 р. Цей вплив залишався вельми істотним до середини XVII ст. Як зазначає Ю. Івонін, колегія курфюрстів за традиційної ієрархічної структури управління залишалася стабільно діючою і втілювала консервативний конституційний устрій старої імперії. Вона до певної міри блокувала створення адміністративної або абсолютної монархії на імперському рівні. Разом з тим розширювалися можливості для зміцнення територіальної державності у формі абсолютних монархій на рівні окремих князівств. Значну роль у цьому процесі відіграли імперські станові збори, особливо – наради курфюрстів. Найбільш важливою серед них у XVI ст. стала Франкфуртська нарада 1558 р., де було вирішено визнати Фердинанда I імператором без проведення додаткових виборів [20, с. 46–47].

Таким чином, Аугсбурзький релігійний мир можна визначити як "рубіжний пункт" лютеранської конфесіоналізації в Німеччині. З укладанням цього мирного договору суспільно-політичні і власне конфесійні відносини в німецьких землях почали еволюціонувати в напрямі правового врегулювання суперечливих питань. Однак головними суб'єктами цього врегулювання у XVI – на початку XVII ст. залишалися імперські чини, до яких належали порівняно вузькі кола німецького суспільства

– територіальна князівська і міська влада. Провідну роль серед них відігравали курфюрсти. Інші соціальні групи ще не мали широких можливостей впливу на вирішення нагальних проблем суспільного життя.

1. Ranke L. Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation: In 6 Bd. / L. Ranke. – Berlin : Duncker und Humblot, 1840. Bd. 3. X, 603 S. 2. Simon M. Der Augsburger Religionsfriede / M. Simon. Augsburg : Kieser, 1955. 104 S. 3. Moeller B. Deutschland im Zeitalter der Reformation / B. Moeller. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1999. 224 S. 4. Kluebing H. Die Konfessionelle Zeitalter. 1525–1648 / H. Kluebing. Stuttgart : Ulmer, 1989. 436 S. 5. Schorn-Schütte L. Das Reformation. Vorgeschichte – Verlauf – Wirkung / L. Schorn-Schütte. München : Beck, 2003. 128 S. 6. Burkhardt J. Das Reformationsjahrhundert. Deutsche Geschichte zwischen Medienrevolution und Institutionenbildung 1517–1617 / J. Burkhardt. Stuttgart : Kohlhammer, 2002. 244 S. 7. Дмитрієв А. Міжнародно-правовий феномен Аугсбурзького релігійного миру 1555 р. / А. Дмитрієв // Право України. 2003. № 3. С. 152–155. 8. Der Ausgang des "Fürstenkriegs". Passauer Vertrag 1552 / R. A. Müller (Hg.) // Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Stuttgart : Reclam, 2001. Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. S. 462 – 466. 9. Прокопьев А.Ю. Германия в эпоху религиозного раскола. 1555–1648 / А.Ю. Прокопьев. СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. 483 с. 10. Mörke O. Die Reformation. Voraussetzungen und Durchsetzungen / O. Mörke. München : Oldenbourg, 2005. 174 S. 11. Zur Mühlen K.-H. Reformation und Gegenreformation / K.-H. zur Mühlen. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1999. T. 2. 143 S. 12. Der Augsburger Religionsfriede / R. A. Müller (Hg.) // Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Stuttgart : Reclam, 2001. Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. S. 471–487. 13. Reichstag von Speyer 1526 / R. A. Müller (Hg.) // Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Stuttgart : Reclam, 2001. Bd. 3. Reformationszeit 1495–1555. S. 348. 14. Reinhard W. Glaube und Macht. Kirche und Politik im Zeitalter der Konfessionalisierung / W. Reinhard. Freiburg : Herder, 2004. 128 S. 15. Schmidt H. R. Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert / H. R. Schmidt. München : Oldenbourg, 1992. 153 S. 16. Goertz H.-J. Deutschland 1500–1648. Eine zertrennte Welt / H.-J. Goertz. Paderborn : Schöningh, 2004. 286 S. 17. Комлева Ю.Е. Государственное устройство Германии в Новое время / Ю.Е. Комлева. Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2007. 164 с. 18. Рудерсдорф М. Максимилиан II (1564–1576) / М. Рудерсдорф // Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. С. 89–113. 19. Zeeden E. W. Das Zeitalter der Gegenreformation von 1555 bis 1648 / E. W. Zeeden. München : Heyne, 1979. – 320 S. 20. Ивонин Ю. Е. Рейхстаг 1570 года в Шпейере: новая попытка имперской реформы и европейская политика / Ю. Е. Ивонин // Вестник Удмуртского государственного университета. 2009. Вып. 2. История и филология. С. 45–57.

Надійшла до редколегії 18.01.11

О. Карліна, канд. іст. наук, доц.

ТРИ СУСПІЛЬНІ СТАНИ І ПРОБЛЕМА МІСТА В СЕРЕДНІ ВІКИ

Внаслідок поглиблення поділу праці як на локальному, так і на міжнародному рівні та розвитку міських центрів у класичному середньовіччі появився четвертий рівень суспільної діяльності. Зроблено висновок, що механізм переходу від тричленного до чотиричленного поділу середньовічного суспільства був складний і тривалий.

Due to strengthening of labour division both at the local and the development of town centers there appeared the fourth stratum of social activities in the classic Middle Ages. The author draws the conclusion that transition from three strata medieval society to the division into four groups was rather complicated and long.

Серед соціологічних моделей, утворених середньовічним суспільством, до найпоширеніших належить поділ на три стани: тих, хто молиться, тих, хто воює і тих, хто працює. Цей образ суспільства, що не раз розглядався середньовічними авторами, як ідеальна структура, появився в різних країнах. Його існування не закінчилось наприкінці середньовіччя, а збереглось тривалий час у новий час.

При аналізі цього явища [10, с. 240], як правило, звертаються до теорії Жоржа Едмона Дюмезіля (1898–1986), котрий стверджував, що активність індоєвропейських спільнот виражається в реалізації трьох функцій, які охоплюють владу, релігію і право, війну і воювання, а також забезпечують економічний розвиток. За кожну функцію в суспільному організмі закріплена визначена група людей; це, відповідно, священники, воїни і селяни (аналіз вкладу Ж. Дюмезіля в індоєвропеїстику міститься в: [14, с. 194–200; 15, с. 99–113]). Втім, соціальний ґрунт трьох функцій цікавив Ж. Дюмезіля в меншій мірі,

адже він шукав слідів цієї тріади в пантеонах богів, міфах, легендах і епосі різних народів [8, с. 196].

Приймаючи, що концепція французького вченого придатна для аналізу середньовічного суспільства як методологічна засада, треба зауважити, що вона не може пояснити різні форми і особливості, яких набув тричленний поділ суспільства в різних країнах, залежно від історичних і культурних умов. Вже з першого погляду видно, що зазначені три верстви людей характерні для ранніх стадій розвитку середньовічного суспільства, коли визначальний вплив на формування його соціальної моделі мали аграрні відносини.

Дійсність поступово змінювалась і з часом одним з найяскравіших явищ став розвиток міських центрів. Далі доходить до неминучої зустрічі "старого" тричленного поділу з мешканцями міста, тобто з ремісниками, купцями та представниками інших міських професій. Цікавим видається спостереження за механізмом переходу від трьох до чотирьох функцій, коли існуючий перелік

обов'язків і поділ суспільних ролей збагачуються новими елементами, що виникають внаслідок поглиблення поділу праці як на локальному, так і в міжнародному рівні. Ця проблема ще не була глибоко розглянута [20, s. 445-466]. Треба зауважити, що конструювання якоїсь однієї моделі навіть для Європи не є легким завданням з огляду на відмінності між різними регіонами, насамперед у темпах економічного розвитку. Розгляд проблеми буде опиратись, головним чином, на західноєвропейські джерела, але при цьому братиметься до уваги загальноєвропейський контекст.

На початку слід глибше розглянути зауваження Ж. Дюмезіля щодо появи поруч *tripartitio* четвертого елемента. Французький дослідник виходив з тези, що індоєвропейська спадщина опирається на три суспільні групи, які представляють три основні функції; вона не містить четвертої групи, однорідної з цими трьома основними. Відомо, що в індоєвропейській цивілізації досить рано в різних галузях виробництва з'являються технічні знання. Аналіз міфів засвідчує, що люди, котрі володіли цими знаннями, не відігравали важливої ролі у суспільстві. Однак з розвитком суспільства "технарі" отримували більшу соціальну вагу; тоді постала потреба визначення їхнього місця щодо трьох ключових функцій. Ж. Дюмезель вказав на чотири варіанти розв'язання цієї проблеми: 1) приєднання "ремісників" до трьох основних груп четвертої та розміщення її на найнижчому соціальному щаблі (спадщина Зороастра в Ірані); 2) група "ремісників" вважається такою, що виникла внаслідок змішування трьох традиційних груп або двох найважливіших з них (таку концепцію представляє індійський брахманізм); 3) "ремісників" включено як підгрупу до трьох основних груп (наприклад, у скандинавських країнах); 4) інколи доходить до розширення функцій "ремісників", що пізніше приводить до змін, а інколи й до руйнування трьохчленної системи (таке спостерігається в кельтів; Юлій Цезар у "Галльській війні" говорить, що галли найбільше шанують Меркурія [9, с. 117]).

Адальберон Ланський вважається одним з творців тричленної моделі середньовічного суспільства. При реконструкції соціальних моделей середньовічної свідомості Ж. Дюбі зробив висновок, що схема "*oratores-bellatores-laboratores*" є адекватною рефлексією соціальних уявлень духовної еліти Франції XI ст., однак автор не співставив її з відображенням структури суспільства в грамотах, нормативних актах та інших документах. Тому потрібно корелювати три функціональну схему суспільного ладу зі сприйняттям майнових відносин [16, с. 3-44]. Крім того, твір Адальберона Ланського "*Carmen ad Rotbertum regem Francorum*" (XI ст.) при глибшому аналізі втрачає чистоту внутрішньої структури [19]. Фактично у цьому творі наявні не три, а чотири суспільні групи: священники, ченці, воїни і невольні; усі ці групи мають визначені функції і суспільні ролі. У межах суспільної системи, утвореної Адальбероном, очевидні певні внутрішні розлами, внаслідок яких утворюються бінарні субподіли. Отож, ченці наближаються до невольних; як одні, так і другі не мають права голосу, носять скромний одяг, знаходяться внизу соціальної драбини. Наступний бінарний поділ охоплює воїнів і священників, яких зближує (серед іншого) вплив на владу. Використання інших критеріїв поділу дозволяє створити нові протиставлення. З погляду бачення тіла і подружнього життя ченці об'єднуються зі священниками, а невольні з воїнами. У другій парі (воїн і невольний) є, однак, базові відмінності. Їх розрізняє походження і зовнішній вигляд. Остаточно Адальберон робить висновок про тричленний поділ, об'єднуючи ченців зі священниками і виразно відділяючи невольних від воїнів. Об'єднання ченців і

священників в одній групі видається штучним, як і *milites* і *nobilitas*, вони не мають власної ідентичності. Дійсність вибудована у вигляді квадрату, а тричленна система Адальберона, використана для суспільства, видається недостатньою. Можна було б використати ширші критерії: ті, що моляться; ті, що воюють; ті, що працюють. Натомість якщо вдатись до деталей, то руйнується вся модель, сконструювана єпископом Адальбероном. Отож, видно, які труднощі стояли на перешкоді середньовічних авторів, що прагнули втиснути суспільну дійсність свого часу в межі жорсткої схеми.

Приклади творення образу християнської спільноти, який опирається на чотири стовпи, знаходимо в авторів дещо пізнішого часу. Для Бернара Клервоського існували чотири соціальні групи, а саме: ченці, рицарі, духовенство і решта [3]. Як бачимо, четверта група немає чіткого окреслення.

У Центрально-Східній Європі знаходимо цікавий приклад чотиричленної суспільної структури в період гуситських воєн. Загальний вигляд християнської спільноти Ян Жижка представляв як традиційну тричленну. Це – священники, другий елемент охоплював панів, князів, братів-зем'ян і володарів божих; до третьої групи зараховано землеробів, ремісників і найманих працівників. Проте це не є завершений образ суспільства, бо крім трьох базових, існує окремий стан "божих воїнів", в якому є представники всіх трьох вище названих груп [2, с. 153-156]. Порівнюючи цю конструкцію Жижки зі схемою Ж. Дюмезіля, бачимо її подібність з другим варіантом визначення французьким дослідником місця четвертої суспільної групи. Отже, люди, які знаходяться за межами традиційної тричленної структури, утворюють групу, яка виникла внаслідок змішування трьох базових груп. У кельтській міфології також знаходимо подібний приклад. В армії ірландського бога Люга перед битвою кожний воїн називає свою професію і всі обіцяють, що докластуть усіх старань, що здобути перемогу у спільній справі [18]. У гуситському війську була аналогічна ситуація: "божі воїни" Жижки походять з різних суспільних груп і утворюють в результаті окрему категорію "спеціалістів".

В європейському середньовіччі можна були чотири шляхи, якими "нові" люди входили до тричленної конструкції: або приєднувалися до тих, хто воює чи захищає, тобто до представників світської влади, або до представників третьої групи, тобто до "працюючого люду". Ці два випадки є прикладом поглинання нових людей існуючим укладом. Тому можна припустити, що залишились ще можливості асиміляції в межах тричленного поділу. Нові верстви всередині старих груп могли "вбитися" і зайняти провідні ролі або ж залишитися підпорядкованими. Наступний варіант – це витіснення села і заміна його містом при збереженні двох інших елементів, що спостерігається досить рідко. Існує ще четверта можливість – представники міста творять четверту групу, яка приєднується до трьох інших.

Перші два варіанти є найбільш поширеними. Народження четвертого рівня діяльності спільноти проходило складно. Місто і міські заняття включались у тричленну схему повільно, долаючи суспільний опір. Тричленна модель інтерпретувалась як відображення Божественної Трійці. Як і Бог, суспільство було тернарним і унітарним одночасно. Як і Св. Трійця, *tres ordines* було взаємно пов'язані і залежні.

Без сумніву, також істотне значення мала загальна оцінка середовища і міських занять у середньовіччі. Ця оцінка повинна була в якісь мірі обумовити можливість сприйняття нового елемента у старій структурі. Навіть поверхневий перегляд середньовічної літератури показує, що міщанство не користувалось в ній особливою

прихильністю [12, с. 195-225]. Зрештою, треба додати, що роль міста в середньовічній культурі – це окрема велика тема і тому візьмемо до уваги тільки фрагменти, які безпосередньо пов'язані з нашими питаннями.

Прагнення та мрії городян не легко можна було поєднати з офіційною доктриною церкви. Заняття, пов'язані з торгівлею, вважались за *illiciti*, а вони охоплювали все більший простір суспільного життя і зведення їх до додатку *tripartitio* було не просто. Зрозуміло, що негативне ставлення поширювалось і на людей, які присвячували себе цим "негідним" заняттям, насамперед на купців. Купець, як представник нового середовища, був кандидатом на входження до тричленного поділу, але досить довго залишався підозрілою постаттю [4, с. 97-131; 5, с. 247-253]. Сам грошовий обіг викликав негативну реакцію. У середньовічній літературі відомий тоpos про прокляту погону за золотом. Гроші сприймалися як дуже важливий інструмент впливу на прийняття важливих рішень [13].

Городяни, відчуваючи загрозу самому своєму існуванню, шукали союзників і знаходили їх найчастіше серед представників світської влади. Союз городян з монархією не належить до у середньовіччі до рідких явищ. Духовенство, як з огляду на церковну теорію, так з практичного боку, неохоче йшло на зближення з городянами; землевласники (дворяни, шляхта) косо дивилися на зростаючу економічну могутність міст. Королівська влада стала ніби природним союзником городян, між цими двома силами появилася взаємна залежність. Для короля міста могли стати могутнім союзником у боротьбі зі світською і духовною аристократією за розширення його владних повноважень у державі, натомість городяни не раз підпорядковувалися монархії, вбачаючи в цьому гарантію стабільності і безпеки в країні, тобто тих умов, які необхідні для розвитку міської торгівлі та ремесла, насамперед для регулярного торгового обміну на локальному і міжнародному рівнях. Цей союз починав набирати реальних обрисів від початку XIII ст. [7, с. 9].

Тоді ж королі та їхні юристи почали розглядати городян як окрему стану групу. У Швеції у середині XIV ст. був виданий спеціальний "Закон міст", який систематизував права і звичаї міського життя, що, очевидно, було визнанням городян як особливого стану [17, с. 29-30].

Зміцнення економічних і політичних позицій міст супроводжується зміною ставлення до них в тогочасній літературі. Уже в XII ст. мислителі того часу – Гонорій Августодунський, Бернар Клервоський, Іоанн Солсберійський – доповнюють тричленний суспільний поділ додаванням нової групи: ремісників і купців, тобто городян. Якщо на початку XII ст. у Гонорія Августодунського і Бернара Клервоського ця група засуджується за брехливість, обман і вважається недостойною посмертного спасіння, то в Іоанна Солсберійського, який писав наприкінці століття, вона визнається корисною суспільству. Частково зняття негативної оцінки з людей, які присвятили себе торговій діяльності, супроводжується зміною ставлення до багатства і грошей. Це насамперед добре видно з міської літератури. Разом з тим зберігається певна недовіра до грошей. У різних оповідках і *exemplar* позитивні сили (Бог чи святі) дарують, крім грошей, жертвують і матеріальні дари, натомість гроші отримуються від диявола та інших нечистих сил [6, с. 302-341]. Міське середовище, дискутуючи з негативною оцінкою певних професій і грошей, не погоджується також з церковним вихвалянням бідності, оскільки це суперечить базовим настановам міста.

Ще більше говорить про ріст суспільної значимості городян та обставина, що в більшості країн Західної

Європи городяни мають представництво у станових зборах [7, с. 9].

Тривалий час міські хартії та статuti, які були джерелом міського права, не знали спеціального терміну для означення мешканців міста. Вони визначають свого адресата або як *homines*, *incolas*, *populatores*, *populus*, або описово: "ті, хто мешкає і буде мешкати в цьому місці" та іншими висловами. З одного боку, це свідчить, що право не виділяло мешканців міста як окрему частину, не кажучи вже про стан сучасного йому суспільства; а з другого – такі визначення охоплювали соціально різномірні групи, які на початку виникнення міста складали його людність. Крім того, перші такі документи включали вузьке коло питань, а не охоплювали всю багатовимірну діяльність городян. Суб'єкт права у соціальному відношенні не мав чітких означень, а був насамперед прив'язаний до місця своєї осілості. У той час городяни об'єднувала спільність території заселення. Отже, домінувала просторова прив'язаність права міста. Міські стіни сприймалися як межа і гарантії цілісності свого правового поля [1, с. 234-235].

Якщо в перших хартіях говориться про права, привілеї мешканців міст, то в наступних уже розглядається, кого вважати городянином. Це означало кристалізацію і консолідацію городян (бюргерів) як стану. Підставою для отримання статусу городянина, як правило і переважно, було володіння будинком або землею в місті, тобто тим, що безпосередньо не пов'язано із заняттями, які ми вважаємо власне міськими. Міське право, яке виросло з інших видів середньовічного права і відображало ціннісні орієнтації середньовічних городян, містило норму, яка чітко орієнтована на головну цінність середньовічного суспільства – нерухомість [1, с. 249].

Проблематика міста і його ставлення до традиційного *tripartitio* – це в значній мірі проблема поділу праці, а також оцінки самої праці. Ж. Ле Гофф вважав, що упродовж 1000-1789 рр. тричленна система виконала те, до чого, на противагу своїм ініціаторам, була створена: підтримка праці як цінності [10, с. 242-243; 11, с. 533-537]. Ця загальна оцінка французького вченого повинна бути скоригована залежно від того, до якого регіону хочемо її використати.

Зіткнення міста з тричленним поділом проходило різними способами і було обумовлене багатьма обставинами. Асиміляція нової складової до старої моделі нагтовхувалась на суспільний опір. Причиною було збереження тричленної структури, яка відкидала або "не бачила" нових явищ. Городяни конфліктували з іншими суспільними верствами, такими як духовенство і землевласники, які не були зацікавлені в їхньому соціальному піднесенні. Наслідком цієї ситуації була негативна оцінка міського середовища, закорінена в церковній доктрині. Тому механізм переходу від трьох до чотирьох суспільних функцій і ролей був дуже складний.

1. Варьяш О.И. Городское право и право в городе как фактор единения // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3. Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. М.: Наука, 2000. С. 232-254.
2. Беляева Г.П. Военный устав Яна Жижки // Г.П. Беляева // Правоведение. 1961. № 1. С. 153-156.
3. Бернард Клервоський. Трактаты. О любви к Богу. О благодати и свободном выборе // Под ред. Ю.А. Ромашева. СПб.: Изд-во Русской христианской гуманитарной академии, Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та, Академия Исследования Культуры, 2009. 280 с.
4. Гуревич А.Я. Средневековый купец // Одиссей. Человек в истории. 1990. М.: Наука, 1990. С. 97-131.
5. Гуревич А.Я. Купцы // Словарь средневековой культуры // Под общ. ред. А.Я. Гуревича. М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. С. 247-253.
6. Гуревич А.Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2006. 544 с. (Серия "Письмена времени").
7. Гутнова Е.В. Город, бюргерство и феодальная монархия // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 4. Extra muros: город, общество, государство. М.: Наука, 2000. С. 8-28.
8. Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев

(Серия "Исследования по фольклору и мифологии Востока"). М.: Наука, 1986 234 с. 9. Записки Юлия Цезаря / Пер. и коммент. М.М. Покровского; Гай Саллюстий Крисп. Сочинения / Пер., статья и коммент. В.О. Горенштейна. М.: ООО "Издательство АСТ", Ладомир, 2001. 752 с. 10. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада: Пер. с фр. /Общ. ред. Ю.Л. Бессмертного; послесловие А.Я. Гуревича. М.: Издательская группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. 376 с. 11. Ле Гофф Ж. Труд // Словарь средневековой культуры /Под общ. ред. А.Я. Гуревича. М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. С. 533-537. 12. Ле Гофф Ж. Середньовічна уява /Пер. з франц. Я. Кравця. – Львів: Літопис, 2007. – 350 с. 13. Ле Гофф Ж. Средневековье и деньги: очерк исторической антропологии. СПб.: Евразия, 2010. 224 с. 14. Леликов Л.А. [Рец. на кн.]: Dumezil G. Appolon sonore et autre essays. P., 1992; Ebenda. La courtisane et les seigneurs colores. P., 1983 // Народы Азии и Африки. 1985. № 3. С. 194-200. 15. Медведев А.П. В поисках

древнейших социальных структур индоевропейцев (к 100-летию Ж. Дюмезиля) // Вестник Воронежского государственного университета. Серия 1: Гуманитарные науки. 1997. № 2. С. 99-113. 16. Решин А.И. Дар и некоторые аспекты становления феодализма в современной медиэвистике //Средние века. 2004. Вып. 65. С. 3-44. 17. Сванидзе А.А. Средневековый город и рынок в Швеции. XIII-XV вв. М.: Наука, 1980 359 с. 18. Широкова Н.С. Мифы кельтских народов. М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2005. 421 с. (Мифы народов мира). 19. Adalberonis Carmen ad Rotbertum regem. Режим доступу: http://www.forumromanum.org/literature/adalbero_laudunensis/carmen.html. 20. Banaszkiewicz J. Jedność porządku przestrzennego, społecznego i tradycji początków ludu. (Uwagi o urządzeniu wspólnoty plemennie-państwowej u Słowian) // Przegląd Historyczny. 1986. T. LXXVII. Z. 3. S. 445-466.

Надійшла до редколегії 19.01.11

И. Краснова, д-р ист. наук, проф.

ФЛОРЕНТИЙСКАЯ "LIBERTAS" КАК ГРАЖДАНСКОЕ ПОЛНОПРАВИЕ: ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОБЫДЕННОГО СОЗНАНИЯ

В статье рассматривается смысл и содержание высказываний и топосов о свободе в хрониках, дневниках, воспоминаниях и семейных книгах, созданных флорентийскими горожанами, а также анализируется понятие свободы, как реализации совокупности гражданских и политических прав в обществе.

The article discusses the meaning and content of speech of liberty in the chronicles, diaries, memoirs and family books, created by Florentine citizens, but also analyzes the notion of liberty as the realization set of civil and political rights in society.

До конца XIV в. в коммуне Флоренции не было создано никаких трудов, в которых граждане пытались бы обобщить и осмыслить собственный политический опыт. Первые произведения такого рода вышли из-под пера представителей гражданского гуманизма – Колюччо Салютати, затем Леонардо Бруни. Однако флорентийцы много рассуждали о своем городе-государстве на уровне обыденного сознания – в хрониках, дневниках (Diarii), памятных записках (Ricordi, ricordanze), семейных книгах и частной переписке. Историкам приходится обращаться именно к этому комплексу источников, где мнения высказывались бессистемно и хаотично, интерпретации часто выражали коллективные ментальные установки, смутные чаяния или эмоциональные состояния, возникающие в связи с теми или иными политическими событиями. Однако ценность подобных суждений трудно переоценить именно вследствие их спонтанности, отсутствия риторических формул и литературной отделки, хотя, разумеется, следует учитывать наличие речевых топосов и массовых стереотипов. Одним из таких топосов, постоянно встречающихся в вышеуказанных источниках, являлись рассуждения о флорентийской "свободе".

В XIV-XV вв. мнения флорентийских граждан о свободе своего государства выражались в двух аспектах: во-первых, политический суверенитет как фактическая независимость от внешних сил – иноземных императоров, королей и тиранов, при том, что формально республика на Арно могла в той или иной степени признавать их власть. Но в понимание свободы как основополагающей ценности городского социума вкладывался и иной смысл: представление о комплексе полноправия каждого гражданина, его возможности реализовывать политические права и в какой-то мере демократические свободы, в особенности – свободу устного или письменного слова, часто на практике оборачивающуюся критикой действий городских властей или существующего политического режима.

В истории Флорентийской республики указанного периода одновременно проявлялись и противоречиво взаимодействовали две тенденции – олигархическая и демократическая. Иногда одна из них превалировала в течение определенного периода времени. Например, 1343-1382 гг. – этап преобладания демократических начал, когда в Синьории и Советах большинство мест

принадлежало представителям средних и младших цехов [1, Р. 13-16; 2, Р. 304-307]; 1382-1434 гг. – этап нарастания признаков олигархического правления, когда реальное и решающее влияние на властные структуры оказывал не очень широкий круг городских фамилий, составляющих политическую элиту, но так и не сформировавшихся в патрицианскую страту по венецианскому образцу. Нарастание олигархических тенденций отличалось парадоксальным характером – одновременно расширялось число тех, кто имел право избирать и быть избранным: с 1382 по 1411 – до 5000, в 1411 – до 5500, в 1433 – 6354. Представители олигархии явно стремились к расширению базы политического консенсуса [3, Р. 117-118].

Из представителей младших и средних цехов лишь 1/3 лиц могла хотя бы один раз в течение жизни достичь поста высшего уровня, требующего пребывания в палатце Синьории. 14 младших цехов давали самый низкий процент участия, из 5000 граждан, которые оказались в списках от этих цехов между 1343 и 1378 гг. только 9 смогли стать приорами [4, Р. 312]. И все равно большая часть населения была заинтересована даже в том, чтобы попасть в избирательные списки [5]. Наличие своего имени или имен родственников в списках на ту или иную должность являлось маркером социально-политического престижа, уважения в обществе, предметом гордости сыновей, внуков и более отдаленных потомков. Флорентийский гражданин Лука да Панцано дельи ФиридоЛЬфи с законной гордостью вспоминал об основных вехах своей политической карьеры в своих мемориях: в 1427 г. – гонфалоньер компании, в 1430 г. – блюститель законов, 1431 г. – жребий с его именем был вытнут из избирательной суммы на высший пост – гонфалоньера справедливости, но отклонен по возрасту, поскольку Лука да Панцано не достиг еще необходимых тогда 45 лет; в 1432 г. – он стал одним из коллегии "6 Мерканция" – подобия торговой палаты во Флоренции. Последней должностью он был особенно удовлетворен: "Этот пост занимали выходцы из древнейших и благороднейших фамилий, но никто и никогда – из нашего дома ФиридоЛЬфи" [6, Р. 154-155]. Но при этом он избирался на множество младших должностей: один из управляющих "Госпиталем невинных" (Ospedale degli Innocenti), камарлинг (кассир) Камеры Коммуны; в 1433 г. он вошел в коллегию "8 Гвардии" –